

Ještě jednou a jistě ne naposledy k tzv. libickým stélám

JAN MAŘÍK – JIŘÍ ROHÁČEK

Once More and Probably Not the Last Time on the ‘Libice Steles’. The inscribed ‘Libice steles’ uncovered in 1953 are among the most remarkable finds turned up during many years of systematic archaeological research carried out on the fortified settlement in Libice nad Cidlinou. Nevertheless, the variegated manner of the repeated publication of the circumstances of these unique finds by Rudolf Turek is the source of a number of questions. The results of a study of a probe of the inscribed steles clearly reveal a very complex stratigraphic situation in the given part of the burial site, and Turek’s documentation offers insufficient details. The interpretation of unique finds (the coffin fittings) is constrained by the fact that the archaeological probe was small in scale, so it is impossible to rule out the possibility that similar entombments may be found in other parts of the burial ground. The slabs of some tombs discovered in the probe cannot therefore be identified unreservedly as belonging to the ‘Slavnikovci family burial site’. The steles are the oldest and for a long time the only epigraphic monument in Bohemia. Without any more detailed explanation of his method Rudolf Turek interprets just two parts of the inscription – interpreting the backward *P* as referring to ‘*clarissima puella*’ and *STF* as ‘*stolata femina*’. He no doubt based this on its assumed sepulchral function and on a rather mechanistic arrival at Classical analogies. In 2006 Petr Charvát subjected this interpretation to a critical assessment and correctly pointed out the irrelevance of the given associations in post-Classical Europe, and he offered an alternative, but again highly contentious interpretation. Unfortunately, it is impossible to reconstruct the text of the inscriptions from the current findings given their very fragmented nature and given that there is no concrete and direct context with which to compare them. The second problem is the analysis of the inscription script, where again there is not enough chronologically, territorially, and typologically relevant comparable material. However, assuming that general evolution of script used in inscriptions at that time was being consciously passed on, we can say that a palaeographic analysis of the capital letters used does not contradict the traditional dating to the middle of the 10th century, but an earlier dating cannot be ruled out either. The inscription, like the slabs, may have originated abroad. It would be hard to believe there was a workshop in Libice or elsewhere in Bohemia that was producing a substantial number of inscribed monuments.

Keywords: sepulchral monuments, gravestone, epigraphy, archeology, Libice, Bohemia, 10th century

K názorovému kontextu

Takzvané nápisové stély patří mezi nejpozoruhodnější nálezy získané během dlouholetého systematického archeologického výzkumu hradiště v Libici nad

Cidlinou. Nicméně značně různorodý způsob publikace okolností tohoto výjimečného objevu může být příčinou řady pochybností. Následující text se věnuje právě této problematické kapitole libického výzkumu a revizi souvisejících archeologických pramenů.

První zmínka o nálezů „*pískovcových zlomků se zbytky nápisů*“ se objevila ve zprávě o výzkumu v roce 1953, kterou Rudolf Turek publikoval v roce 1954 v *Archeologických rozhledech*¹. Na tomto místě poprvé a bohužel i naposledy R. Turek věcně popsal, že zmíněné zlomky pískovce byly nalezeny při rozebírání jižní části kontrolního bloku, který byl původně ponechán v jihozápadní části transeptu libického kostela. V publikaci shrnující první etapu systematického výzkumu, jež byla realizována v letech 1949–1953, R. Turek uvádí, že vztah mezi prozkoumanými pohřby a nápisovými deskami není možné zjistit.² A právě hledání těchto souvislostí výkopce věnoval další etapu výzkumu z let 1967–1973. Práce, v níž shrnul výsledky svého průzkumu raně středověkého pohřebiště v okolí libického kostela, již uvádí konkrétní hroby, k nimž byly nápisové stély, alespoň dle názoru Rudolfa Turka, přiřazeny.³ Přesvědčení autora výzkumu, že stély byly „*přizděny*“ na jihozápadním nároží transeptu kostela, se následně objevuje i v dalších publikacích,⁴ bohužel již bez popisu konkrétní nálezové situace.

Odpověď na otázku původu zjevného rozporu, který je patrný při srovnání opatrných formulací z doby první etapy výzkumu (1949–1953) a publikacemi ze 70.–80. let minulého století, nám může částečně poskytnout původní terénní dokumentace.⁵ Výzkum kostela a přilehlého pohřebiště ve východní části akropole proběhl v letech 1949–1952. Tato rozsáhlá oblast byla označena jako „*hlavní plocha*“ a rozčleněna na tři pole, k nimž v roce 1952 přibýlo jižním směrem pole čtvrté (obr. 1). Během výzkumu II. pole hlavní plochy

1 TUREK, Rudolf, *Výzkum v Libici nad Cidlinou v r. 1953*, Archeologické rozhledy VI, 1954, s. 797–804 (zde na s. 799).

2 TUREK, Rudolf, *Libice – knížecí hradisko X. věku*. Praha 1966–1968, s. 63.

3 „... lze uvažovat o jejich souvislosti s hroby č. 219, 272, 273, 274 a 275, eventuelně i 276 u jihozápadního nároží chrámového transeptu.“ TUREK, Rudolf, *Libice – Pohřebiště na vnitřním hradisku*, Sborník Národního muzea v Praze řada A, Historie, sv. XXX, č. 5, 1976, 249–316 (zde na s. 254–255).

4 TUREK, Rudolf, Slavnikovci a jejich panství, Hradec Králové 1982, s. 118; TUREK, Rudolf, *Počátky české vzdělanosti od příchodu Slovanů do doby románské*. Praha 1988, s. 129.

5 Mařík, Jan – Košta, Jiří, *Archeologická mapa raně středověké Libice, výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.

byly v blízkosti jihozápadního rohu transeptu kostela, v místě pozdějšího nálezu nápisových stél, objeveny další zlomky pískovce, jehož výskyt je jinak v okolí kostela zcela ojedinělý. Převládajícím stavebním materiálem použitým při stavbě kostela, opevnění i palácových staveb na libickém hradišti totiž byla opuka. Přestože Rudolf Turek nálezům těchto kamenů již v pozdějších publikacích nevěnoval pozornost, považujeme za důležité zmínit veškeré nálezy tohoto stavebního materiálu v získaných archeologických prameňech, zejména v souvislosti s možným výskytem architektonických článků nebo výrobního odpadu (obr. 2). Pískovcové kameny byly objeveny v obložení hrobů č. 148 a 155.⁶ Další koncentrace pískovcových kamenů byla zaznamenána ve vzdálenosti přibližně dvou metrů západně od západní stěny transeptu kostela.⁷ Samotné nápisové stély byly odkryty až v roce 1953, kdy byl v rámci sondy C rozebrán kontrolní blok jižně od transeptu. Přestože se v dokumentaci výzkumu nezachoval žádný plán, kde by byla jednoznačně zaznamenána poloha nápisových stél, můžeme s jistou mírou pravděpodobnosti považovat kameny vyznačené v místě dřívějšího kontrolního bloku za místo jejich nálezu (obr. 2).

Sonda, kterou v roce 1973 Rudolf Turek označil jako „*sondu nápisových stél*“ a následně ji vykopal, představuje poslední zásah do prostoru jižně od transeptu kostela. Sonda o rozměrech 3,3 × 2,5 m byla umístěna při jihozápadním nároží transeptu kostela a její východní hrana hraničila s dřívějším kontrolním blokem rozebraným v roce 1952. V této sondě bylo pod úrovní již

6 TUREK, Rudolf, *Libice – Hroby na libickém vnitřním hradisku*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A, Historie, sv. XXXII, 1978, 1–150 (zde na s. 60). Pískovcový kámen v obložení hrobu č. 148 je zaznamenán pouze v rukopisu nálezové zprávy uložené archivu Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea, č. L14/2005.

7 „*Vně po jižní straně jámy zdvihala se uhlíkatá vrstva i její jílovité nadloží nepravidelně a, o něco výše než na straně severní, avšak velmi zprohýbaně. Jižně od středu jámy (asi 0,5 m od zmíněných kamenů v jižní stěně) byl jílovitý povlak černé vrstvy značně prohlouben a tvořil malý eliptický důlek. Na Z a JZ od tohoto důlku byla skupina kamenů, většinou savorových a pískovcových, zčásti značně opálených. Kameny značné velikosti byly nepravidelně řazeny v řadách ZV směru: první dvě řady menších kamenů byly jen ve východní polovině skupiny, za nimi po celé délce skupiny následovala řada více méně střechovitě položených velkých kamenů, pak další nepravidelná řada kamenů různé velikosti, z nichž prostřední, podlouhlý, byl zaražen v podélném směru, nakonec byly na obou koncích řady velké balvanité kameny a mezi nimi menší, ploše položené kameny; tyto kameny zasahovaly na jihu pod maltovou kru v prodloužení jižní stěny transeptu, známé již roku 1949.*“ Nálezová zpráva uložená v archivu Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea, č. L14/2005, s. 130.

dříve objeveného hrobu č. 219 odkryto dalších sedm hrobů (č. 272, 273a, 273b, 274, 275, 276 a 277).⁸ Ve výše zmíněných hrobech zaujala Rudolfa Turka především pásová kování rakví, která považoval za znak společný pro vyšší sociální vrstvy, a skupinu těchto hrobů označil za „*rodové pohřebiště Slavníkovců*“.⁹ Tento závěr, stejně jako Turkův předpoklad, že nápisové stély bezprostředně souvisely s některým z hrobů nalezených v sondě nápisových stél, však nelze přijmout bez výhrad. Již samotné označení sondy vyvolává pochybnosti o záměrech, s nimiž byl archeologický výzkum této části akropole veden. Sonda se dotkla terénu, který byl v minulosti zkoumán již dvakrát (v letech 1949–1952 a 1953), aniž by bylo dosaženo geologického podloží. Výsledky výzkumu sondy nápisových stél jednoznačně dokládají, že se v této části pohřebiště setkáváme se značně komplikovanou stratigrafickou situací, jejíž detaily nám vzhledem k úrovni Turkovy dokumentace unikají. Interpretace ojedinělých nálezů (pásových kování rakví) je výrazně omezena malým rozsahem sondy a není možné vyloučit, že by se podobné pohřby nemohly vyskytovat i v jiných částech pohřebiště.

JM

Libické stély – aneb „bludné kruhy epigrafiky“

Takzvané libické stély jsou z určitého úhlu pohledu již téměř ikonami starších českých dějin a starší české epigrafiky zvláště, ikonami záhadnými, úspěšně a dlouhodobě se vzpírajícími bližší interpretaci. Je to dáno zejména jejich solitérností, se kterou se nejednou objevují v prostředí ještě vesměs illiterátském, které jistě nebylo ani zdaleka připraveno na produkci anebo veřejnou recepci nápisových památek. Fragmentárnost desek (obr. 3) pak mnohé spíše skrývá,

8 Poloha hrobů byla rekonstruována na základě dochované kresebné dokumentace. Mařík, Jan – Košta, Jiří, *Archeologická mapa raně středověké Libice, výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010, plány č. 277, 278, 285, 286, 287, 296, 297, 301, 303, 306.

9 TUREK, Rudolf, *Výzkum vnitřního hradiště*. In: Rudolf Turek – Jarmila Hásková – Jarmila Justová (eds.), *Libivs metropolis. Tam, kde řeka Cidlina trátí své jméno. Libice nad Cidlinou 1981*, s. 29–39. K problematice pásových kování srov. POLÁČEK, Lumír, *Zur Erkenntnis der höchsten Eliten des grossmährischen Mikulčice (Gräber mit beschlagenen Särgen)*. In: Pavel Kouřil (ed.), *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*. Brno 2005, s. 137–156.

než odkrývá. To způsobuje, že i přes výjimečnost artefaktů se jim dosud dostalo pouze omezené kvalifikované badatelské pozornosti.

Výše stojí „*bludné kruhy epigrafiky*“. Bludné kruhy jsou vědomě v uvozovkách, protože je zde nelze chápat jako klasický *circulus vitiosus* v jeho v principu negativním vymezení, nýbrž spíše ve smyslu určitého cyklického tápání, které badatele neuspojeného výsledky vlastního bádání nutí se stále vracet na začátek a hledat nová východiska a metody bádání dalšího. Účelem tohoto příspěvku není podat nějaké nové, převratné interpretace problému, nýbrž se spíše zamyslet nad poznatky, které nám putování po dosavadních kruzích bádání o těchto artefaktech přineslo, a rovněž, na výchozím bodě případného dalšího kruhu, nad možnostmi a metodami, které nám stojí k dispozici pro prohloubení stávajících vědomostí. Jednou z možností je nově strukturovaný precizující pohled archeologa na nálezové okolnosti stél, který je podán v první části tohoto dvojprspěvku. Další možností pak může být pokus o epigrafickou analýzu dochovaných fragmentů původního nápisového doprovodu.

Nejdříve si všimněme textového obsahu nápisů. První, dosud profilující a všeobecně přijímanou interpretaci poskytl a opakovaně publikoval nálezce a velká osobnost bádání o starší české historii Rudolf Turek.¹⁰ Ten interpretuje pouze dvě místa nápisů – retrogradní *P* (obr. 4) jako „*clarissima puella*: (tj. přejasná dívka) a „ligaturu“ *STF*¹¹ (obr. 5) jako „*stolata femina*“ (tj. žena stoulou oděná). V Turkových pracích z rozmezí dvaceti let není vidět nějaký vývoj jeho názoru – rozvedení s překladem vždy pouze konstatuje, v jednom případě připojuje poznámku o epigrafickém projevu otonské renesance¹² a v jednom o problematičnosti antikizujícího charakteru titulatury.¹³

Rudolf Turek blíže neuvádí, jak ke zmíněnému rozvedení došel, pouze v přehledu literatury „libické části“ publikace *Čechy na úsvitě dějin* zmiňuje nepublikovaný epigrafický rozbor nápisů Bohumila Ryby¹⁴ a v jedné poznámce svého článku *Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku*¹⁵ obecně děkuje za pomoc Antonínu Salačovi, Bohuslavu Rybovi a Josefu Hejnicovi, které ovšem

10 TUREK, Rudolf, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963, s. 215; Idem, 1966–1968 (cit. v pozn. 2), s. 63; Idem, 1976 (cit. v pozn. 3), s. 255; Idem, *Čechy v raném středověku*. Praha 1982, s. 139 (obr. 46–47) a 162–163.

11 Označení ligatura, které přejímá i P. Charvát (viz níže pozn. č. 17) není správné, jedná se o břevnem vyznačenou zkratku *ST* (v interpretaci Turka suspenci) a následné *F* (či *E*).

12 TUREK, Rudolf, 1963 (cit. v pozn. 10), s. 215.

13 Idem, 1966–1968 (cit. v pozn. 2), s. 63.

14 Idem, 1963 (cit. v pozn. 10), s. 291.

15 Idem, 1976 (cit. v pozn. 3), pozn. 4 na s. 255.

jinde dále nezmiňuje, takže není jasné, zda jsou daná rozvedení jeho prací, kterou zmínění badatelé post festum pouze potvrdili, nebo jen nenavrhlí jinou alternativu, či zda se jedná o výsledek nějaké kolektivní diskuse, což by vzhledem k mimořádné erudovanosti a postavení výše zmiňovaných stavělo tuto interpretaci fakticky na úroveň dobového stanoviska české filologie. Obzvláště zajímavá je v téže poznámce informace o tom, že Josef Hejnic pracuje na podrobnější, dosud nepublikované analýze nápisů. Tuto analýzu však nikdy nedokončil a nepublikoval.¹⁶

Interpretační postup Rudolfa Turka, popř. výše zmíněných konzultantů, můžeme ovšem dle názoru autora tohoto příspěvku relativně přesně rekonstruovat. Vyšel jistě z nálezové situace desek, ze které mu vycházela jako nejpravděpodobnější jejich funkce sepulkrální. Na jedné z desek ho zcela jistě zaujalo výrazné retrográdní *P*, které právě v této retrográdní podobě mj. vystupuje jako běžná zkratka suspenzí pro „*puella*“. Doplnění adjektiva, resp. epiteta pak vychází z antických analogií. Analogicky se snažil najít na druhé desce jakoukoliv oporu pro funkčně obdobný text, a to zřejmě spíše mechanicky. Z obecnějšího metodického hlediska se tedy právě zde jedná o případ náběhu k *circulu vitioso* v jeho původním významu, kdy analýza nápisu směřuje k potvrzení předem daného předpokladu, který je jejím výsledkem zpětně kodifikován – takovým konstatováním ovšem nelze tuto práci nějak dehonestovat, protože i přes metodickou spornost je to v mediivistických historických disciplínách často jediný, a proto hojně užívaný produktivní přístup k řadě jinak neuchopitelných problémů.

Velmi fundovanému kritickému pohledu podrobil Turkovu interpretaci Petr Charvát ve sborníku Víta Vokolka v roce 2006.¹⁷ Správně upozorňuje na irelevantnost spojení „*clarissima puella*“ a „*stolata femina*“ v postantické Evropě.¹⁸ V prvním případě je výraz *puella* ve srovnávacím materiálu rezervován pro monachistický kontext, ve druhém je problémem adjektivum *stolata*, jehož postantické použití budí oprávněné podezření. Charvát posléze nabízí některé alternativní způsoby rozvedení, které ale sám obratem fakticky vyvrací. Závěrem ovšem opatrně formuluje velice zajímavou hypotézu, která staví otazník nad sepulkrální funkcí nápisů a naznačuje možný kontext komemorativního, konsekračního či prostého deskriptivního nápisu v souvislosti se sakrálním

16 Ústní informace Josefa Hejnice, zprostředkovaná PhDr. Kamilem Boldanem.

17 Petr Charvát, *Poznámky k některým nápisům ze Slavnickovské Libice*. In: Víta archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice 2006, s. 107–112.

18 K pochybám samotného R. Turka srov. výše v textu a pozn. č. 13.

prostorem. Jako východisko těchto úvah uvádí ve vzájemném porovnání dva nápisy „*Cora do et scis ei*“ v římských kostelech sv. Kosmy a Damiána (984) a sv. Jana a Pavla, kde vystupuje *scis* v libické podobě *ST* s břevnem nad.¹⁹

Otázka bližšího funkčního vymezení je pro obsah nápisů samozřejmě určující. Zde nesmíme v souvislosti s hypotézou sepulkrálních památek zamlčet fakt, že až do 12. století jsou ve střední Evropě nápisy individualizované sepulkrálie věci spíše výjimečnou a stále i u společenských elit hraje podstatnější roli lokalizace hrobu ve vztahu k centru sakrálního prostoru než vlastní náhrobní monument. To zde trochu hovoří proti hledání přímých analogií v Předalpi, i když na straně druhé exkluzivnost tato omezení mnohdy překlenuje. Je nutné vzít v úvahu i rozměry desek, které jsou na hranici, alespoň v případě dospělé osoby, funkce fyzického zakrytí hrobového místa s kostrovým pohřbem, což ovšem sepulkrální funkci nevylučuje, protože tradice pozdně antické nápisové tabule byla stále ještě živá. Jediným exaktním měřítkem tedy zůstává ne zcela jednoznačný nálezový kontext. Ve volné spojitosti s výše uvedeným se naskýtá ještě jedna trochu kacířská otázka, a to zda je vůbec tradičně přijímané sestavení fragmentů²⁰ opravdu jediným skutečně možným.

Osobní přesvědčení autora tohoto příspěvku je, že rekonstrukci samotného textu nápisů není na stávající úrovni poznatků zatím možné provést, a to vzhledem k opravdu extrémně fragmentárnímu dochování bez naprosto konkrétního přímého srovnávacího kontextu.²¹ Oba hlavní dosavadní pokusy v tomto směru (Rudolf Turek a spol., Petr Charvát) musíme považovat za čistě hypotetické a do jisté míry i mechanistické. Samozřejmě nelze v principu popřít možnost i velmi přesných rekonstrukcí nápisových textů z jejich minimálních fragmentů. Příklad nemusíme hledat daleko a můžeme ihned citovat starší skvělé práce Bohumila Ryby,²² který na základě minimálních fragmentů precizně zrekonstruoval (obr. 6) na stěny Betlémské kaple malované traktáty Jana Husa (*De*

19 Nicolette Gray, *The paleography of Latin inscriptions in the Eighth, Ninth and Tenth Centuries in Italy*. Pappers of the British School at Rome XVI, 1948 (New series vol. III), s. 38–162.

20 Poprvé částečně publikováno in: TUREK, Rudolf, 1954 (cit. v pozn. 1), obr. 248 na s. 785.

21 Za potvrzení tohoto názoru děkuji kol. dr. Franzi Albrechtu Borschlegelovi (Epigraphisches Forschungs- und Dokumentationszentrum. Ludwig-Maximilians-Universität München).

22 RYBA, Bohumil, *Rozluštění latinského nápisu na stěně kaple Betlémské*. Věstník královské české společnosti nauk, tř. pro filosofii, historii a filologii I, 1949; Idem, *Nástěnné nápisy v kapli Betlémské*. Ibidem VI, 1952.

sex erroribus) a Jakoubka ze Stříbra (*Salvator noster, De communione parvulorum baptisatorum*). Předpokladem takové rekonstrukce je ovšem velmi přesná představa o textu, kterou zde poskytuje literární předloha, a možnost tuto představu promítnout do jasně definovaného nápisového pole. Sepulkrální i jiné nápisy bývají sice sevřeny v někdy i relativně pevný formulář, který ovšem neovlivňuje detailně celý text nápisu a doplnění podle něj je možné jen v některých částech nápisového doprovodu a zčásti pouze podmíněně. Jiná věc je samozřejmě existující spolehlivé sekundární dochování konkrétního nápisu našeho zájmu, což je ovšem eventualita, se kterou v případě libických desek nemůžeme reálně počítat. Vždy ovšem zůstává naděje na nalezení nějakého pendantu desek, resp. přímého nápisového vzoru – to je pak pravděpodobnější v Charvátově funkčním vymezení. Takže jsme se tím dostali opět na výchozí bod dalšího kruhu úvah, na kterém nám nezbývá nic jiného než vyčkávat na novou příležitost ve smyslu výše řečeného, příležitost, která spíše nepřijde i když samozřejmě naděje umírá poslední...

Druhým problémem je analýza nápisového písma. Zde máme k dispozici starou a osvědčenou metodu srovnávací analýzy, která je podstatnou součástí produktivně aplikovatelného epigrafického pracovního instrumentaria. Co nám ovšem schází, je věcný základ pro aplikaci tohoto instrumentária. Máme tím na mysli dostatečné množství chronologicky, teritoriálně a typově relevantního srovnávacího materiálu, které zde prostě chybí – anebo ho možná neumíme správným způsobem najít.

Jak již bylo vícekrát řečeno, v případě libických desek se jedná o nejstarší dochované alespoň zprostředkovaně bohemikální monumentální nápisy, které se jinak v primárním dochování vyskytují v Čechách znatelněji až od 12. století. I přes předpokladatelné ztráty musely být desky i ve své době v Čechách památkou výjimečnou a ojedinělou, a chybí tedy možnost přímého srovnání s teritoriálně blízkým materiálem. Jediné soudobé nápisové památky v okruhu slavníkovské Libice jsou, pokud odhlédneme od fragmentu nápisové lišty možná importovaného relikviáře, dochované památky slavníkovského mincovnictví (obr. 7). Rozborem nápisů na slavníkovských ražbách se zabývá poměrně velké množství starších i recentních prací různých autorů,²³ které ovšem svoji pozornost téměř výhradně soustřeďují na text nápisů, nikoli na formální stránku jejich písma. Srovnání písma těchto mincí s písmem libic-

23 Zejména Jarmila Hásková, Zdeněk Petrů, Rostislav Nový ad. (vzhledem k rozsáhlosti bibliografie bez přímé souvislosti s tématem příspěvku je od ní upuštěno), srov. i výše citované práce Rudolfa Turka.

kých desek je však s ohledem na specifický charakter a „zákonitosti“ numismatických památek nerelevantní. Písmo mincovních legend je silně ovlivněno jejich funkcí, technickým postupem vytváření a zejména až otrockým sledováním konkrétních cizích vzorů. Lze se ptát, zda špatná úroveň nápisového doprovodu zejména přímo předpokladatelných libických ražeb výše uvedené opět nerelativizuje.

Vyvstává ovšem otázka, zda je teritoriálně blízký materiál pro srovnání vůbec nutný. Z principu věci má mnohem vyšší vypovídací hodnotu nápisové písmo, které vědomě recipuje dobové vývojové tendence. V případě libických desek se nacházíme v období, kdy exkluzivnost nápisů vyžadovala možná větší recepci ideálních vzorů než v době pozdější, kdy vedle sebe nacházíme v jednom časovém horizontu naprosto rozdílné nápisové provedení typově stejného písma. U památek mimo hlavní linii je totiž nutné počítat pouze se snahou o prostý fakt vytvoření nápisu jakýmkoliv způsobem a pro konečný vzhled písma je pak někdy podstatnější spíše řemeslná zručnost či lokální úzus než reflexe nějakého ideálního archetypu. Primárně geometrická písma, jako např. kapitála v našem případě, pak umožňují relativně bezproblémovou reprodukci na úrovni hrubých základních tvarů, přičemž proporční propracování, stínování, organizace patek a další nuance jednotlivých písmen nejsou primárním zájmem zhotovitele. Rovněž je nutno upozornit na specifika geneze zejména raně a vrcholně středověkých nápisových památek oproti jiným písemným pramenům, kde mezi ideového původce nápisu a vlastní památku vstupuje vesměs negramotný řemeslník či umělec, disponující ovšem technickými předpoklady/dovednostmi pro vyhotovení nápisu, kterými naopak nedisponuje jeho ideový tvůrce. Úroveň obou částí řetězce pak nemusí být srovnatelná. V této souvislosti nelze dále pustit ze zřetele roli případných předmalovaných či předrytých šablon, stejně jako rukopisných předloh, které na rozdíl od antické praxe, kde stačila i předloha kurzivní, musely plnohodnotně zprostředkovat kromě textu nápisu i jeho fyzickou podobu.

Cizího původu nemusí být pouze předloha, nýbrž i teritoriální či alespoň personální původ jak ideového, tak řemeslného původce desek. Těžko asi můžeme na Libici i jinde v Čechách předpokládat dílnu produkující ve větší míře nápisové památky. Pro případný i fyzický import může mluvit výše zmíněná exkluzivnost v českém prostředí, obchodní, kulturní a politické vztahy Slavníkovců na pozadí přes Libici probíhající obchodní stezky a dobové logistické a dopravní možnosti nelze vůbec podceňovat – ostatně ani dosavadní interpretace bořící představa importu antického či „křesťanského“ spolia není nijak fantastická. Silným protiargumentem je ovšem materiál desek, kterým je

prostý pískovec, možná i místního původu. Mnohé řešící analýza desek jako celku je z důvodu fragmentárnosti bohužel neproveditelná. Spíše je ale možné se klonit k jejich vyhotovení cestujícím či dokonce i místním umělcem/řemeslníkem, ovšem na základě přesné nebohemikální předlohy.

Písmem desek je tedy kapitála (obr. 8). Vidíme zde poměrně masivně provedená, relativně pečlivě vtesaná písmena, i když proporcčně značně nejistá. Písmo vykazuje již znatelný vertikální modul a vesměs uniformní síly tahů. Volné konce dřívků a břevna písmen jsou opatřeny patkami, vesměs v podobě krátkého, u *V* pak dlouhého konkávního rozšíření konce tahu. Výraznými tvary jsou *M* s krátkou střední částí, která je ukončena nahoře vpravo špicí a nahoře vlevo patkou ve tvaru krátkého břevna, neohrabané oblouky *B* a *P* o délce cca poloviny písmene, *E* a *F* se stejně dlouhými břevny.

Písmo je tedy již poměrně vzdáleno od první fáze nápisového písma karolinské renesance, které zásadním způsobem formuje elitní epigrafické památky v Záalpi i v severní a zčásti ve střední Itálii, a to až do sklonku 10. století. Z tvarosloví této fáze karolinské kapitály (do cca počátku 10. stol.), kopírující ideál klasické římské scriptury monumentalis prvních dvou století našeho letopočtu, chybí konsekventní vyrovnané elegantní geometrické provedení, čtvercový modul písma, ovšem s ohledem na optický dojem, dělení dvoupatrových písmen v optickém středu a jednotná organizace patek. Dále nenacházíme pro vyspělou kapitálu typické výrazné střídání silných (dřívky a kosmé tahy) a slabých (břevna, šikmé tahy) tahů a zesilování oblouků u *C*, *S*, *Q*, *O*, *D* apod. na šikmé ose. Písmeno *M* není jednoznačně kónické a zejména nemá střední část protaženou k základní lince, bříško u *P* je uzavřeno. Prolongací klasické tradice jsou naopak přibližně stejně dlouhá břevna u písmen *E* a *F*.

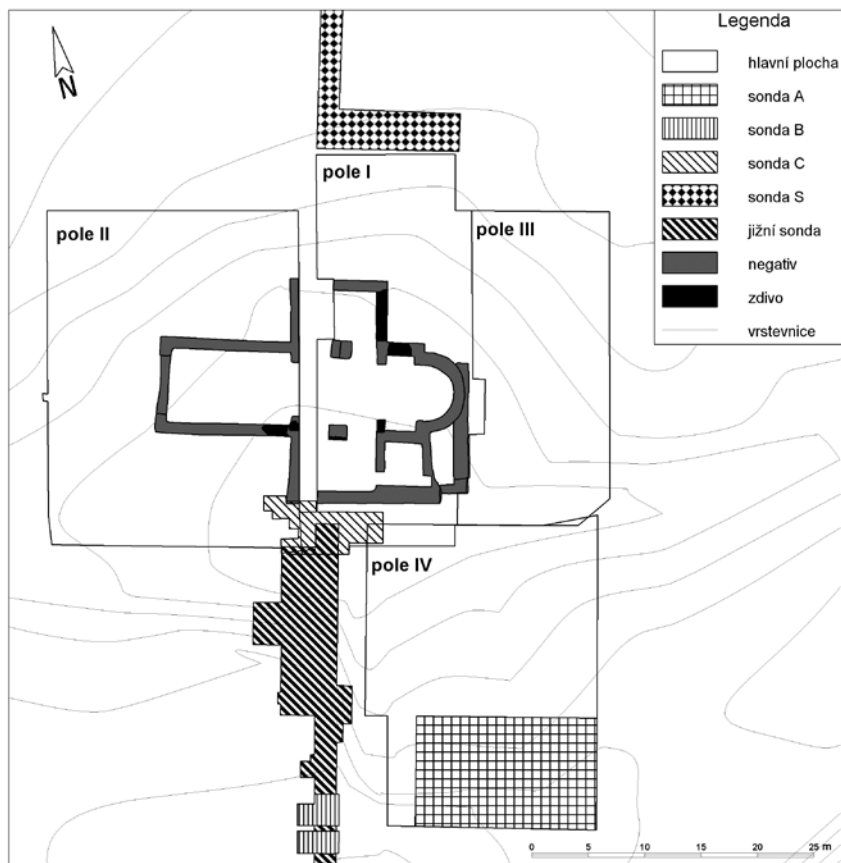
Na jedné straně se tedy písmo libických desek od anticko-karolinského ideálu (obr. 9) výrazně vzdaluje, resp. se vyznačuje jeho nepochopením, na straně druhé v něm nenacházíme nic ze znaků spojených s dalším vývojem v 11. století, které znamená definitivní odklon nejen od klasicizujícího tvarosloví kapitály, nýbrž postupně i od čisté kapitály jako takové. Nevidíme ani obecnou tendenci k přijímání kulatých tvarů, ať již původem z rukopisné unciály či z jiných zdrojů (v první fázi zejména unciální *E* a *M*), tendenci, která vede přes románskou majuskulu ke gotické majuskule 13. a 14. století. Rovněž nepozorujeme lokálně silně determinované tendence k silné vertikalitě, „stísněnost“ písma, hranatosti některých jinak zaoblených tvarů, k enklávám ani k ligaturám, pokud tak lze z dochovaných fragmentů vůbec soudit. Rovněž nevidíme ani náznakem určité „kreslířské prvky“, tj. nesystematicky nasazované malé

tahy na různých částech písmen, ozdobné modifikace caudy *R* a zejména počátek tendence ke zvětšování patek.²⁴

Výsledky analýzy písma libických desek nejsou v rozporu s jejich tradičním kontextuálním datováním do druhé poloviny 10. století, vyloučeno není ani datování mírně mladší. Tím jsme se dostali opět na počátek dalšího kruhu úvah, který by měl právě zmíněné poznatky precizovat. Další otočka kruhu bude v mnohém jednodušší, v mnohém obtížnější než v případě restituce obsahu nápisů. Jednodušší v tom, že šance nalezení potenciálního srovnávacího materiálu je větší než v prvním případě, obtížnější proto, že pokud ho najdeme, bude méně jednoznačný, než by byla jeho obdoba pro obsahovou stránku nápisu.

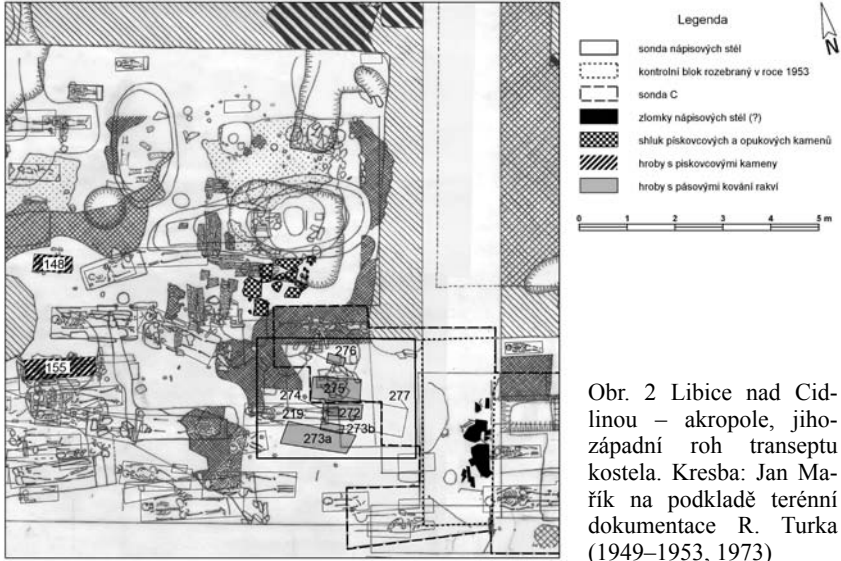
JR

24 Z dnes již rozsáhlé literatury k nápisovému písmu raného a vrcholného středověku srov. KOCH, Walter, *Inschriftenpaläographie des abendländischen Mittelalters und der frühen Neuzeit. Früh- und Hochmittelalter*. Wien – München 2007. Zde i starší literatura.

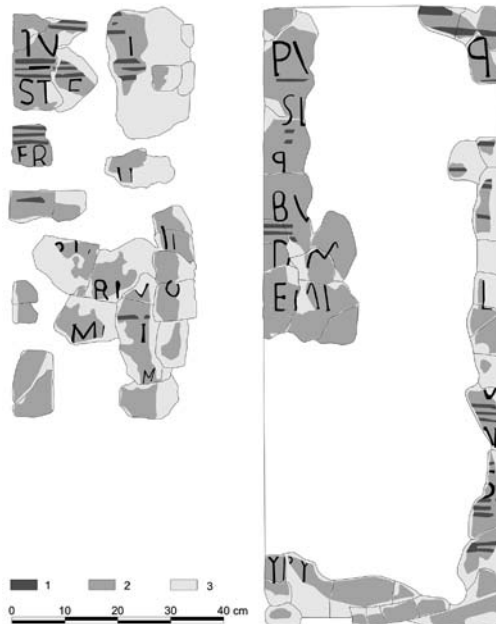

Obr. 1 Libice nad Cidlinou – akropole, přehled sond zkoumaných v letech 1949-1953.
Kresba: Jan Mařík.

Ještě jednou a jistě ne naposledy k tzv. libickým stélám

Obr. 2 Libice nad Cidlinou – akropole, jihozápadní roh transeptu kostela. Kresba: Jan Mařík na podkladě terénní dokumentace R. Turka (1949–1953, 1973)

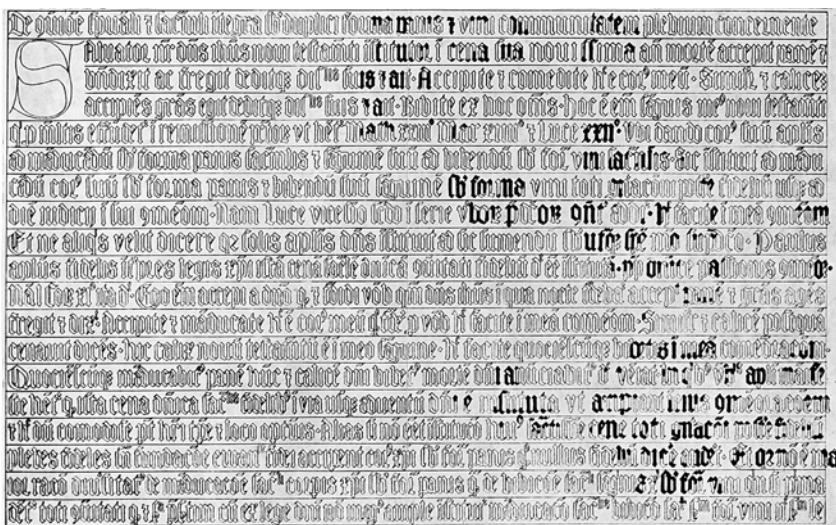
Obr. 3 Libické stély – rekonstrukce. Kresba: Jan Mařík.

Obr. 4. Libické stély – fragment s retrográdním *P*. Národní muzeum, Praha. Foto: Jan Mařík.

Obr. 5. Libické stély – fragment se zkratkou *STF*. Archeologický ústav AV ČR, v.v.i. Foto: Jan Mařík.

Obr. 6 Rekonstrukce traktátu Jakoubka ze Stříbra *Salvator noster*. Převzato z RYBA, Bohumil, 1952 (cit. v pozn. 22), s. 12.

Ještě jednou a jistě ne naposledy k tzv. libickým stélám

Obr. 7 Příklady slavníkovských ražeb. Převzato z TUREK, Rudolf, 1982 (cit. v pozn. 10), s. 44.

Obr. 8a,b,c Libické stély, další detaily písma. Foto: Jan Mařík a Národní muzeum Praha.

Obr. 9. Epitaf papeže Hadriana I († 795). Chrám sv. Petra, Řím. Foto: Epigraphisches Forschungs- und Dokumentationszentrum, LMU München.